

NATUR SOM KONTEKST

NATUREN SOM GUDSBILDE I NORSK OG BIBELSK KONTEKST.

HANS BØRLI SOM TEOLOG.

*Himmelen forkynner Guds herlighet
hvelvingen forteller om hans henders verk....
Det er ikke tale, det lyder ingen ord
og ingen røst kan høres.
Men budskapet går over hele jorden,
vitnesbyrdet når til verdens ende.
Salme 19.2-5*

INNLEDNING.

Det er søndag morgen. Familien våkner tidlig. Frokosten serveres mens barne-tv durer i bakgrunnen. Vi skal ut på tur. Ingen søvnig og forsiktig start på dagen. Ski ordnes, matpakker smøres, vann varmes til saft og kaffe. Så setter vi oss inn i bilen. Det er vinter uten skiføre der vi holder til. Vi skal ut å kjøre for å finne vinteren. Turen tar oss en time. Vi reiser gjennom byen og opp i høyden. Vi finner skiføret. Men vi har mange med oss. Det er folkevandring opp i høyden her hvor skisporet slynger seg mellom trærne ut mot ukjente og kjente mål. Vi passerer en kirke. Men klokkene ringer ikke og dørene er stengte. Folk er ute i marka. Dens lokketone drar menneskene til seg. Det er hviledag og helligdag i Norge. Nordmenn søker naturen for å finne hvile og for å få fornyelse for kropp og sjel.

Natur som kontekst. Oppgaven vil handle om vårt forhold til natur. Den vil handle om norsk natur og nordmenns forhold til den. Vi vil starte med å vise at nordmenn og natur er nært knyttet opp mot hverandre. Hans Børli blir brukt som fortolker og eksempel. Han er valgt fordi han er opptatt av det metafysiske, samtidig er skogen hans kontekst.¹ Et biografisk innsyn i hans liv og noen sentrale dikt om natur og om Gud vil bli gjennomgått. Spørsmålet om hva bibelen sier om naturen er og en viktig del av oppgaven. Den vil ende ut i noen sentrale bibelske og børnlige temaer med en oppsummering og et utblikk om natur i norsk kontekst. Til slutt vil en påskepreken med natur som kontekst bli gitt som et praktisk eksempel.

NATUR I NORSK KONTEKST.

Vi er i dette kapitlet opptatt av om vi kan påvise at nordmenn har et spesielt forhold til naturen. Vi er også opptatt av om dette kan tolkes eller oppfattes i noen grad religiøst. Det kan synes som om det å dra på tur ut i naturen er noe som er typisk norsk. Norge er et land som er kjennetegnet av en lang kystlinje. Landet har store uberørte fjellområder og store skogsområder. Skoger, fjell, hav og vann omgir den innfødte nordmann hvor han enn vender seg. Selv de største norske byer har natur på alle kanter. Det er ikke urimelig å anta at dette kan prege norsk mentalitet. Hvis det er slik hvordan kan vi da beskrive det norske forholdet til naturen? Vi vil bruke en undersøkelse om sammenhenger mellom religiøsitet og miljøvernengasjement. Vi vil se på noen forsøk på å plassere naturen i norsk kultursammenheng.

Sentralt i norsk debatt om naturvern er påstanden om at det bibelske syn på naturen har ført til utbytting og utnyttning av naturen. Vi vil senere komme tilbake til det bibelske synet på natur, men vil allerede i norsk kontekst kommentere denne påstanden.

Hva snakker vi om når vi bruker begrepet natur? *Aschehoug og Gyldendals leksikon* fra 1980 definerer natur slik:

¹ Ove Røsbak, «Min egen grovgjorte virkelighet», I Ole Karlsen (red.), *Svarttrost-strupen så hvit av toner. Om Hans Børli sitt forfatterskap*, Oslo 1998, 24-25.

I videste forstand den del av virkeligheten som ikke er bearbeidet av mennesket, men er framkommet ved organisk utvikling av seg selv, altså det motsatte av kultur.²

Webster's New Collegiate Dictionary fra 1980 har følgende relevante alternativer for vår sammenheng når det er snakk om betydningen av natur:

- 1 A creative and controlling force in the universe.
2. Natural scenery.³

Jan-Olav Henriksen foreslår følgende definisjon:

Med natur menes alle de forhold som ikke eksistere i kraft av å være skapt av mennesket og som er betingelsen for menneskelig liv i alle former... Med natur menes også den lovmessighet som disse omgivelsene fungerer etter og som ikke er skapt av mennesket.⁴

Felles for disse definisjonene er at natur er noe som er uavhengig av mennesket. Noe som eksisterer ved «siden av» eller på tross av mennesket. Natur er en kraft eller en lovmessighet som omgir oss.

Når vi definerer slik får vi inntrykk av at natur ikke har noe med mennesket å gjøre. Men det er samtidig viktig å være klar over at naturbegrepet hviler i den kulturen det blir definert utfra. Naturbegrepet vil gjenspeile den gjeldende kultur. Hvordan vi forstår naturen er alltid kulturelt og samfunnsmessig formidlet.⁵

Vi skal nå forsøke å si noe om naturen slik som den framkommer i norsk sammenheng.

GUD OG NATUR I NORGE.

Vi skal starte med å referere en undersøkelse om sammenhengen mellom religiøsitet og miljøvernengasjement.⁶ Her skal vi kommentere påstanden om at bibelens syn på mennesket og natur gjør kristendommen miljøfientlig. Dette er ingen hovedsak i vår oppgave, men vi vil nevne dette her fordi denne påstanden spiller en vesentlig rolle når det er snakk om norsk naturdebatt. Bibelens syn vil bli behandlet mer utførlig i siste del av oppgaven.

Botvar's rapport er en nyttig rapport for oss fordi den har med en spørreundersøkelse som forsøker å sette navn på nordmenns forhold til naturen. Undersøkelsen reiser også en rekke vesentlige problemstillinger.:

Data fra ISSP-undersøkelsen antyder likevel at et natursyn med religiøse overtoner står relativt sterkt i Norge. En tredel av befolkningen uttrykker for eksempel støtte til utsagnet

² *Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon*, Bind 8, Oslo 1980,485.

³ *Webster's New Collegiate Dictionary*, Springfield, Massachusetts 1980,759.

⁴ Henriksen, Jan-Olav, *Mennesket og naturen. Etiske og religionsfilosofiske perspektiver på naturen og økokrisen*, MF-bok, Oslo 1991,14.

⁵ Samme,9.

⁶ Botvar, Pål Ketil, *Gud og grønne skoger. En undersøkelse av sammenhenger mellom religiøsitet og miljøvernengasjement*, Trondheim 1998.

«Dyr bør ha samme moralske rettigheter som mennesker». Likeledes mener over halvparten av befolkningen (58 %) «Naturen er harmonisk hvis den får være i fred» Respondentene blir også spurt om de oppfatter naturen som «hellig» I den samlede befolkning er det 12% som svarer at « Naturen er hellig fordi den er skapt av Gud», Mens 27 % svarer at «Naturen er hellig i seg selv». På samme måte svarer et flertall på 60% at «Naturen er viktig, men ikke hellig». En sammenlikning med 8 andre vestlige land som inngår i ISSP-samarbeidet, viser at nordmenn ligger over gjennomsnittet når det gjelder å betrakte naturen som «hellig i seg selv»- til tross for at Norge vanligvis blir regnet som et av de mest sekulariserte av de aktuelle landene⁷.

Dette indikerer at et romantisk-religiøst natursyn står ganske sterkt i den norske befolkning. På bakgrunn av det foreliggende datamateriale kan vi hevde at den folkelige religiøsiteten i stor grad betrakter naturen som noe hellig og opphøyet som befinner seg i en harmonitilstand så lenge den ikke utsettes for noe menneskelig inngrep.⁸

Det er ikke sikkert at begrepet «hellig» er det ord som best måler nordmenns religiøse forhold til naturen. Hellig er ikke et ord som brukes i vanlig dagligtale og som vi senere skal vise forekommer ordet heller ikke i bibelen knyttet opp mot naturen. Når 60 % sier at naturen er viktig, men ikke hellig så er det verdt å spørre om det finnes et begrep som fanger opp noe som er mer enn viktig ,men mindre enn hellig. Det kan være ord som **ærefrykt** (jmf. Albert Schweizers livsmotto «Ærefrykt for livet») eller det bibelsk begrepet **herlighet**. Vi kommer tilbake til dette i siste del av oppgaven.

Det er vanskelig å finne et religiøst språk som beskriver menneskets forhold til naturen⁹ Dette kan ha noe å gjøre med den lutherske tradisjonen vi står i her i Norge¹⁰ Det har vært en tradisjon å snakke om at Gud åpenbarer seg i Kristus og bare der. Og Kristus finner du ikke i naturen, men i kirken og i historien hvor Gud handler. Slik har det religiøse språket blitt tømt for begreper knyttet opp mot natur. Med det som resultat at når en da snakket om natur måtte en finne ikke-religiøse begreper, fordi det fantes ingen tradisjon en kunne hente begrepene fra. Hvis dette er en holdbar påstand er det bemerkelsesverdig og med på å sekularisere det norske folk.

Botvar konkluderer nemlig på denne måten: Naturen spiller en viktig rolle i den folkelige religiøsiteten. Det folkereligøse miljøengasjementet bygger på en oppfatning om at naturen må møtes med ærefrykt. Naturen betraktes som en kilde til åndelig inspirasjon og kroppslig restitusjon.For den norske kirke må det være en utfordring å komme i dialog med den naturorienterte folkelige religiøsiteten som finnes i samfunnet¹¹

I 1967 skrev historikeren Lynn White en artikkel som kom til å prege debatten om kirken og miljøvern og bibelens syn på naturen.¹²

⁷ Botvar, Pål Ketil, «En ny himmel og en ny jord». Religion, politikk og holdninger til miljøvern. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, Oslo 1996 (12),2,153.

⁸ Botvar,1998,77.

⁹ Witoszek, Nina, *Fra Edda til økofilosofi. Norske naturmytologier*, Oslo 1998,20.

¹⁰ Botvar,1998,82. Og Simpkins, Ronald A. *Nature in the Worldview of Ancient Israel. Creator & Creation*, Peabody, Massachusetts 1994,7-11.

¹¹ Botvar,1998,93.

¹² White, L, Den økologiske krisens historiske røtter. *Naturen* 95, 1971, 77-79. Oversettelse av «The Historical Roots of Our Ecological Crises». *Science* vol, 155 no. 3767,1204-1207.

Forholdet mellom religion, natursyn og miljøvernengasjement har vært et tema i miljøverndebatten både her i landet og internasjonalt. Innenfor miljøvernbevegelsen er det betydelig skepsis til den kristne religion. Kritikken er klassisk framstilt i overnevnte artikkel. White argumenterer for at røttene til mange av dagens miljøvernproblemer ligger i den kristne tradisjons arroganse i forhold til naturen. Han hevder at den jødisk-kristne tradisjonen har banet vei for menneskelig utnyttelse av naturen gjennom å forkaste tidligere tiders animistiske innstilling til naturen, samtidig som en ny innstilling har vunnet innpass, den at naturen er til for menneskets skyld:

Kristendommen er, især i sin vestlige form, den mest antroposentriske religion verden har sett. I motsetning til tidligere tiders hedenske religioner og de asiatiske religioner, etablerte den en dualisme mellom menneske og naturen. I tillegg insisterte den på at Guds vilje er at menneske skal utnytte naturen til eget beste.¹³

Selv om det er lett å kritisere White er det mye som tyder på at han har sett klart og at hans kritikk rammer særlig en europeisk tradisjon om hvordan man har oppfattet skapelsesberetningen og menneskets stilling der.¹⁴

Men White spiller ballen tilbake til religionen og sier at siden vanskelighetene dypest sett har røtter i religionen, må også løsningen være av religiøs karakter. For å snu utviklingen må vi endre synet på mennesket og natur.¹⁵

En polsk sosialantropolog har kommet med en tolkning av norsk kulturhistorie sett i et europeisk perspektiv. Hun forsøker å identifisere symboler og bilder som har preget norsk forestillingsverden i århundrer, og der fjell og fjorder hører til selve grunnmyten. Naturen er en konstant i norsk kultur. Slik høres det ut når hun taler:

«Sammenstøtet mellom myter om naturen og andre myter (om Gud, kultur, modernitet, Europa), er og blir en fascinerende og i stor utstrekning utforsket del av norsk historie.»¹⁶

Og Nina Witoszek fortsetter:

Her (i Norge) er ikke naturtegnene blitt mumifisert til utstillingsgjenstander fra oldtidshistorien. Tvert imot, de har i tidens løp bare blitt enda sterkere, levende emblemer for norskhet. En tradisjon preget av naturopplevelsen og av naturbilder fortsetter å kodifisere etiske og politiske tendenser i norsk kultur. Det er en arv folk identifiserer seg med, en forestillingsverden de personifiserer og som personifiserer dem. Den virker inn på deres kommunikasjonsmodell, på den nasjonale etos, på litterære gener, bilder av kulturhelter, nasjonale ritualer, fritids- og arbeidsmønstre og måten de opptrer på i internasjonale sammenhenger. Mot slutten av det 20. århundre bringer norsk presse fremdeles uttalelser som vekker assosiasjoner om Emersons og Thoreaus forgagne verden: «Slik villmark representerer

¹³ White,85-92 og Botvar 1996,141-142 og 148.

¹⁴ Kvanvig, Helge S., Mennesket på jorda - pest eller velsignelse?. I *Om alle land lå øde. Kristen gudstro i en truet verden*. Presteforeningens studiebibliotek nr.34, Den norske kirkes presteforening 1990,47-83. Særlig fotnote 26 hvor forfatteren spør om ikke tanken om mennesket som forvalter trenger et teologisk korrektiv hvor jordas egen gudsrelasjon gjennomtenkes grundigere.

¹⁵ White,91-92.

¹⁶ Witoszek,15.

en del av vår nasjonale identitet på lik linje med kulturarven. Mister vi naturarven, blir vi naturmessig sett gjort historieløse.» (13 Sigmund Hågvar: Naturarven må reddes», Aftenposten 2. Oktober 1989, s.9.) Denne kuriøse akkulturasjon av naturen er ingen enestående bedrift: den inngår i en omfattende semiotisk inntrengen fra naturen i norske oppfatninger av det nasjonale jeg. Dette jeg't kan godt ha endret seg i tidens løp, men naturen er og blir sjelen i prosessen¹⁷.

Vi finner her en beskrivelse av det norske forhold til naturen som vi tror er ganske treffende. Witoszek vil ikke kalle dette forholdet til naturen religiøst. Hun vil gjendrive myten om naturen som religion. Hun sier: «Det kan føre på ville veier å artikulere slik lidenskap ved hjelp av et religiøst vokabular. Kanskje bør norsk «naturreligion» retttere kalles geo-fromhet, dvs. nær og dyp tilknytning til et sted eller et landskap og dets tradisjoner? Fromhet eksisterer uavhengig av inndelingen av mennesker i troende og ateister, romantikere og rasjonalister. Det dreier seg om en spesiell tilhørighet og troskap til kjære (eller hellige) ting. Geo-fromhet skaper erstatningsguder, som for eksempel fjell, fjorder og bjørker i storm.¹⁸»

Geo er gresk og betyr jord. Fromhet innholdes beskrives som tilhørighet og troskap. Geo-fromhet betyr da tilhørighet og tilknytning til jorden, til steder på jorden, til naturen.

Witoszek vil ikke kalle dette forholdet til naturen religiøst. Ordene hun bruker er allikevel ord som er sentrale når du beskriver religion. Og menneskets forhold til «geo», til jorda er et viktig anliggende i skapelsesmyten.¹⁹ Dette skal vi komme tilbake til. Her fastslår vi bare hva som synes å være Witoszek sitt utgangspunkt. Naturen synes å ha en spesiell og fundamental plass i norsk kultur og i nordmenns liv.

En annen sosialantropolog Marianne Gullestad har skrevet om naturen i norsk kultur. Natur er et sterkt symbol og har som dette en umåtelig kraft fordi det rommer store spenninger og kan forstås på forskjellige måter. Naturen kan forstås som både kaos og kosmos. Den er kosmos i forhold til byens fragmentering og kaos. Men i forhold til hjemmets trygge mikrokosmos kan naturen stå for kaos. Norske friluftsfolk er ofte for naturvern, de vil verne naturen som de ser på som kosmos.²⁰

I naturen føler mange mennesker også at de erfarer en guddom i form av sterke åndelige opplevelser. Dette gir seg for eksempel uttrykk i at enkelte heller opplever sin Gud i naturen enn i kirken om søndagen. «Heller i naturen og tenke på Gud, enn i kirken og tenke på naturen» heter det i et ordtak. Søndagsturen med eller uten overnaturlige opplevelser, kan sees på som et ukentlig ritual som en mengde norske mennesker utfører (eller føler at de burde utføre).²¹

Vi har vært opptatt av om det finnes et norsk forhold til natur. Gullestad kommenterer dette: Våre forestillinger om naturen er ikke naturlige, men tvert imot kulturelle. Dette uttrykkes også når mang en biografiskriver er glad for en barndom som «lærte meg å bli glad i naturen» eller som «gav oss kontakt med naturen». Naturen er med andre ord noe man må lære seg både å forstå og få et forhold til på en kulturelt sett riktig måte.²²

¹⁷ Samme, 17-18.

¹⁸ Samme, 20.

¹⁹ Kvanvig, 1990, 73-76.

²⁰ Gullestad, Marianne, Naturen i norsk kultur. Deichmann-Sørensen, Trine og Ivar Frønes, (red.) *Kulturanalyse*, Oslo 1990, 86-88.

²¹ Samme, 88.

²² Samme, 90.

Så langt virker det sannsynliggjort at det finnes et norsk forhold til natur. Dette norske forholdet til natur har religiøse trekk. Men det er en krevende oppgave å beskrive og karakterisere hva det egentlig handler om.

Et forsøk på å formulere et natursyn i Norge er gjort av Hans Børli. Vi mener at dette natursynet har klare religiøse trekk slik det kommer til uttrykk i hans dikt. Vi skal før vi vender blikket mot bibeltekstene gå til denne dikteren og se på hans forsøk på å formulere mennesket's eller sitt eget forhold til naturen slik han opplevde dette i skogene i Eidsskog.

HANS BØRLI SOM EKSEMPEL PÅ NATUR PÅ NORSK.

. Innledning.

«Naturen er den eneste katedral som er vid nok, høg nok under hvelvet til å romme Gud. Alle menneskeskapte gudshus er for trange og låge - så må menneskene gjøre Gud mindre, skape han om, slik at han bare blir *litt* større enn de selv er.

Ute i naturen møter du Gud i all hans navnløse velde. Et djupsyn inn i stillheten bak stjernene. Mange av de naturfolk vi så hovmodig kaller for *hedninger*, tørr ikke engang nevne den høyeste ved navn. Det er den rette ydmykhet.»²³

«Jeg har opplevd verden i en slags tåkete panteisme, men nå begynner jeg å ane en fare i dette: Den panteistiske verdensoppfatning kan komme til å skygge for en stor inspirasjon: opplevelsen av Gud som det absolutte, uavhengig av tingene her.

Gud er nok til stede i tingene, men bare indirekte, på samme måte som noe av mesteren alltid er til stede i ethvert sant kunstverk. Men vil du tale med ham personlig, må du vende blikket bort fra det han har skapt.»²⁴

«Av alle de navn på den høyeste styrelse som jeg har støtt på, synes jeg indianernens *Manito*-Den store ånd- er det vakreste, og det riktigste. «Han som mumler i skogene, hvisker i gresset på prærien...» Jo, det var en gud av de rette, konturløse dimensjoner - ingen liten, lutrygget innendørs-gud med menneskeansikt. Det blåner vidder og høg himmel i dette navnet - Den store ånd. En ansiktsløs undring, hjertets tause pakt med altet.»²⁵

Disse tre sitatene stammer fra Hans Børli's etterlatenskaper funnet i et gammelt skap av Børli's datter etter hans død.²⁶ Her får vi et inntrykk av hans forhold til naturen og vi ser trekk av hans gudsbilde. Det er få steder Børli så tydelig har gitt uttrykk for at han ikke har en panteistisk gudsforståelse. Diktene hans er tvetydige i forhold til dette og vi kan når vi leser dem muligens ane en utvikling i hans syn. Samtidig er det tydelig at for Hans Børli er naturen stedet for gudsåpenbaringen. Bare den er i stand til å romme Gud. Men selv i naturen skal man være forsiktig med å nevne den høyestes navn. Den rette ydmykhet er å tie framfor Gud. Det er en

²³ Børli, Hans, *Tankestreif. Fra en tømmerhoggers dagbok*. Oslo 1991, side 17.

²⁴ Samme, 18.

²⁵ Samme, 18-19.

²⁶ Samme, 7-8.

innstilling i slekt med Isralittene i GT. Den store ånd kan ikke møtes ansikt til ansikt, men han kan høres i skogens susen.

Hans Børli (1918 -1989) vokste opp på husmannsplassen Oppistun Børli, langt innpå Fjellskogen i Eidskog. Det var to-tre mil til nærmeste tettsted i Eidskog, Nes eller Odalen og bare en kronglete sti den siste, snaue halvmila til garden. Derfor rakk vesle Hans å bli seks år før han fikk sin første tur til sivilisasjonen.²⁷

Han lokal-debuterte 14 år gammel med fortellingen «I snestorm og kulde» i Kongsvinger Arbeiderblad 19. April 1933.²⁸

Hans første roman kom ut i 1946. Den het *Han som valte skogen* og er lagt til 500-tallet. Siden kom flere romaner og fortellinger. Børli's fremste prosabok er selvbiografien *Med øks og lyre. Blar av en tømmerhoggers dagbok* fra 1988, der skildrer Børli sin oppvekst på husmannsplassen og sitt liv som tømmerhogger.

Mest kjent er Børli for sine diktsamlinger. Han debuterte i 1945 med samlingen *Tyrielden*. Til sammen kom det ut 21 diktsamlinger før han døde.²⁹ I 1991 kom *Etterlatte dikt* posthumt og i 1995 kom *Samlede dikt* som også inneholdt en del dikt som hadde vært publisert tidligere i blader og tidsskrifter.

Hans Børli tilhører ikke de forfatterne som først ble oppdaget eller anerkjent etter sin død. Han har jevnt over fått gode kritikker og mye oppmerksomhet i media.³⁰

Hans Børli flyttet aldri fra Eidsskog. Allikevel vokser han ut av betegnelsen **skogens dikter** som mange knyttet til han. Selv om han blir boende i sitt barndomsmiljø forlater han noe av sin kulturbakgrunn. Han blir stående i en mellomstilling mellom en lokal og en urban tenkemåte, mellom tradisjon og modernitet. Han er en mer utypisk enn typisk representant for tømmerhoggeren eller skogingen. Det blir tvilsomt om han for den rotløse leseren kan representere det enkle liv i naturen i en komplisert og urbanisert kultur. Det er denne dobbeltstillingen og splittelsen hos Børli som gjør forfatterskapet hans spennende og som gjør det til noe annet og mer enn villmarksromantikk.³¹

Hans Børli's ytre liv er ikke særlig spennende. Det er hvordan han gjennom diktningen skaper et alternativt og rikt liv midt i hverdagen, som gir perspektiver. Det går an å mene at Børli slik på tross av sitt moderne formspråk og sin splittethet, i bunn og grunn framstår som romantiker.

« Lengselen etter *noe annet*, ja, endog *das ganz anderes*, (Rudolf Otto: *Das Heilige*, Marburg 1917), det vil si det hellige, en religiøs virkelighet hinsides det materielle. Dette er utvilsomt et hovedtema. Samtidig som Børli uttrykker en sterk lengsel etter *tilstedeværelse*.»³²

²⁷ Gjefsen, Truls «Nei, att det kan bli nåe slikt tå ittnå, da dø!»). Om Hans Børli's tvetydige forhold til barndommens «paradis» som klangbunn for hans diktning og ideologi. I *Svartrøststrupen så hvit av toner. Om Hans Børli's forfatterskap*, Ole Karlsen (red.), Oslo 1998,27.

²⁸ Samme,34-35.

²⁹ For oversikt over hans forfatterskap se Børli, Hans, *Med øks og lyre. Blar av en tømmerhoggers dagbok*, Oslo 1988,4 og *Samlede dikt*, Oslo 1995,V-XXII.

³⁰ Wærp, Henning Howlid, *Natur og landskap hos Andreas Munch, Vilhelm Krag og Hans Børli*, Oslo 1997, 257-263.

³¹ Wærp,263-268.

³² Gjefsen samme,38.

«Å være til stede og lengte bort, å ha beina på jorda og hodet i himmelen, denne dobbeltheten som Børli hadde i blodet slik han sto med ett bein i et førmoderne husmannsmiljø og et bein i et moderne åndsliv, åpner i hans beste dikt en himmel over vår materielle tilværelse. Og kanskje enda viktigere: Som en røst fra forgangen kultur inn i vår tid lar han oss ane en himmel i tingene, i vår nære virkelighet - en bot på det som kanskje er det virkelig store meningsgap i vår kultur.»³³

Vi vil nå ta for oss noen av hans dikt. Vi vil velge dem ut med tanke på natursynet knyttet opp mot religiøs tro. Kan Gud oppleves i naturen? Er naturen bærer av gudskvalitet? I hvilken grad viser hans dikt at naturen er den rette katedral når vi skal møte Gud?

Vi starter med et sitat som er et utdrag av hva Hans Børli skrev i Aftenposten etter han hadde fått Norsk Litteraturkritikerlags pris for diktsamlingen *Isfuglen* i 1970:

Jeg har alltid vært og er fremdeles av den mening at *poesi* det er noe du ytterst sjelden finner i diktsamlinger, mine egne som andres. Mens du knapt kan leve en eneste dag her på jorda uten å møte poesien i en eller annen form. Og det er dette veldige fondet av uskreven, anvendt poesi som virkelig har betydning i verden, ikke de tynne diktsamlingene som står inneklemt mellom velnærte romaner bortover i bokhandlernes hyller. Poesien er en eksistensiell kvalitet ved selve skaperverket, og ikke en intellektuell form skapt ved det skrevne ord.³⁴

Vi merker oss her Børli's syn på hva det er han gjør når han dikter. Han forsøker å beskrive en kvalitet *ved selve skaperverket*. Han sliter med dette og forsøker å finne de rette ordene. Dette er vanskelig fordi naturen er bortvent. Og Børli drømmer om at liv og ord engang skal bli ett.³⁵ Han vil dikte om «Tingenes ordløse egenliv»³⁶. Dette er paradoksalt og Børli fornemmer at språket ikke når fram «til det inste i ting», og at tingene «vender seg bort og eksisterer fullstendig utenfor alle menneskelige forestillinger.»³⁷ Børli gir allikevel ikke opp. Når han dikter er det fordi han må.

Når dagene var som verst-
vinterdagene var harde og kalde
som slitt meiestål-
da kom ordene til meg:
en bitter smak innerst i hjertet.
Det var som når nordavinden
uler isnende over myrene
og soper lyngtuene reine
så frosne tranebær lyser fram,
mattrøde og bitre

³³ Gjefsen, samme,38.

³⁴ Geir Vestheim, Naturfilosofi og samfunnskritikk i Hans Børli's lyrikk, i *Lyriker med kvist og kvaer. Festskrift til Hans Børli på 70-årsdagen*, Eidsskog 8. Desember 1988,122.

³⁵ Geir Vestheim,123. Og Hans Børli i diktet « Ord og liv », *Samlede dikt*, 188,Brønningen utenfor Nachors stad,1966.

³⁶ Øystein Rottem, «Tingens ordløse egenliv» på sporet av et hovedtema i Hans Børli's lyrikk i *Svarttroststrupen så hvit av toner*, Om Hans Børli's sitt forfatterskap . Ole Karlsen (red.), Oslo 1998,69-90.

³⁷ Samme,70-71.

som himmelen har blødd.³⁸

Naturen er full av tause tegn. Det er nettopp denne naturens og tingenes ikke-verbale tegnspråk som Hans Børli forsøker å fortolke og omskrive med ord.³⁹

«**Når menneskene er gått heim**» fra samlingen *Dagene* 1958 er et sentralt dikt hos Børli.⁴⁰ Verden og naturen er et mysterium som eksisterer uavhengig av menneske:

Du søker ditt eget speilbilde i
de dimme gåtene omkring deg.
Alltid.

Du legger dine ensomme tanker
i munnen på vinden. Du drømmer
menneskemening inn i
duft og sus. Alltid
svarer dvergmålet deg med din egen stemme.

Men hva tror du skogene synger
siden,
når du er gått heim?

Jo, da er timen inne
for røster nakne som jern.

En stumhet reiser seg,
står med løftet panne
og kveder for stjernene,
kambriske kvad
som menneskelepper aldri har rørt.

Djupt i skogene,
på byens torg og i
skinnende saler
sitter en stumhet og ler lydløst.
Venter
til menneskene er gått heim.

Da reiser den seg og taler,
taler med steintunge
et språk så hovmodig
at det ikke har ord for
menneske.

³⁸ *Samlede dikt*, 340, Frosne tranebær, Frosne tranebær 1984.

³⁹ Rottem, 82.

⁴⁰ *Samlede dikt*, 130.

Tingenes liv og væren tar ikke hensyn til menneskets eksistens, deres vesen kommer først til syne ved menneskets fravær. Hans Børli kommentere denne siden ved sitt forfatterskap slik:

Jeg er slett ikke idylliker i min naturdiktning. Jeg har alltid hatt en nesten skremmende kjensle av naturens likgyldighet overfor oss små mennesker. Når vi snakker om f.eks. «blomstenes uskyld», «en smilende blå himmel» osv., så projiserer vi jo bare vårt eget menneskesinn utover på naturen. Vi ser antropomorft på den, som på alt annet. Vi kan ikke sprengre våre grenser, vi er bundet innenfor vårt menneskebilde, og ser på alle ting ut fra disse begrensede forutsetninger.⁴¹

En side ved Børli's forfatterskap kommer her tydelig til syne. Han er ingen naturromantiker som mener at naturen og menneske lever i harmoni med hverandre. Han mener istedenfor at naturens hemmeligheter og mysterier er skjult for mennesket. Vi menneskeliggjør naturen, sier han, men naturen er ikke som oss. Den går sine egne veier. Slik blir Børli mer mystiker enn romantiker. Vi skal nå se på noen dikt hvor han bruker naturen som bilder på hva den menneskelige eksistens dreier seg om.

MYRULLA PÅ LOMTJENNYRENE

Skulle jeg, mot formodning,
bli salig
og komme i de saliges boliger
da skal jeg si til erkeengelen:
-Jeg har sett noe
som var hvitere enn vingene dine, Gabriel!

Jeg har sett myrulla blømme
på Lomtjennmyrene

heime på jorda.⁴²

KRÅKE

Ei regnvåt kråke på skigarn
er bedre enn ti engler i Himmerike.⁴³

VILLBLOMMER

Villblommer
på det skrinne steinrøystorpet
heime på Skogen.
Et overdådig yr av farger.

⁴¹ Geir Vestheim,107-109.

⁴² *Samlede dikt*,149, Jeg ville fange en fugl 1960.

⁴³ *Samme*,267,Vindharpe 1974.

som biter av en sundravin regnbåga
strødd ut over bakkene ved Børen.
Fagerklokke,
veronika,
tjyrblom,
tiriltunge, tepperot
og mange mange andre,
så mange at
skulle jeg nevne dem alle,
ville jeg ikke ha papir nok å skrive på.
Ja, de velsignede ville blomma
som omskapte gustne finnskjegg-bakker
til små filialer av Himmerike
slik ved sankthans-leite
hver gudskapte sommer.⁴⁴

Tydligere enn dette kan det muligens ikke sies: Naturen er åpenbaringer av Guds rike. Blomstene på marken de er filialer av **Himmerike**. Selv kråka i dens hverdagslige og alminnelige framtrede, den usleste og alminneligste av alle. Dens nærvær er bedre enn englene som du ikke har tilgjengelig. Og myrulla heime på jorda dens hvithet er hvitere (renere?) enn den fremste engelens hvithet i himmelriket. Guds tilstedeværelse på jorda er sterkere enn hans tilstedeværelse i himmelen.

Et dikt fra samlingen *Når kvelden står rød over Hesteknatten*⁴⁵

DEN NAVNLØSE

Kristendommen - tja,
den kan være temmelig lunken.
Som lukten av prestefis
i sakristiet.

Alt dette ulne Jesus-pratet
har gjort Vårherre til
en tannlaus gammel gubbe
som lever på kår hos Sønnen.
Er det rett å ta lynet ut av Jehovas hånd
på denne snakkesalige måten? Nei-
den som alltid ferdes til fots
under åpen himmel, den som
skjelver for tordenværets velde,
slåss mot vinterstormene,
lytter ved sommerengene,
han aner
en høgere guddom:

⁴⁴ *Samlede dikt*, 377, Siste dikt 1991.

⁴⁵ Samme, 299.

Den ansiktsløse, Den navnløse
som bor i boliger av lys
der du må legge av deg din menneskeham
ved porten før du trår inn,
slik husmennene i gamle dager
måtte kippe av seg de jordete skoene
før de gikk inn til husbonden.

Det er ikke mulig for oss mennesker
å uttale den navnløses navn
fordi vi har ord
og tunge.

Tematikken fra Mosebøkene⁴⁶ er tydelig. Guds navn og hans vesen dvs. Guds åsyn er ikke tilgjengelig for menneskene. Jeg er den jeg er , sier Jehova.

I diktsamlingen *Kyndelmesse* fra 1972 handler det om å se lys i mørke. Kyndelmesse er fra gammelt av regnet for å være midt på vinteren da kulda er på det strengeste, men da det snur mot vår. Det metafysiske perspektivet er tydelig i samlingen.⁴⁷

Fuglen *Svarttrost Turdus merula* er med i 4 av diktene. Det er to karakteristika ved denne fuglen: Dens meget vakre sang og dens utseende. Hannen er kullsvart med gult nebb og gul øyering. Hunnen er mere grå og navnet stammer derfor fra hannens utseende. Arten heter på dansk *Solsorte*, hvilket er meget betegnende. Sangen er meget melodisk og består av fyldige rene fløytetoner uten stadig gjentatte temaer som hos de andre trostene. Den synker mot slutten og ender lavt og noe umusikalsk og melankolsk. Arten finnes i skogen og i parker og hager.⁴⁸

Denne fuglen får hos Børli en spesiell betydning, den er kullsvart, men ved sin vakre sang og gule nebb blir den bildet på lyset som seirer over mørket(jmf. Kyndelmessen)

SVARTTROST⁴⁹

Lågbeint
svart som en kølabrenner
men nebbet lyser gult som
en splint av Solen
Med dette nebbet
roter svarttrosten i kumøkk,
trekker meitemark fram av hullene
under råttent lauv, hakker
i blodrisen talg
på sauetarmer i slaktetida

⁴⁶ 1.Mos.32.39 og 2.Mos.2.13-14.

⁴⁷ Gjefsen, Truls. *Syng liv i ditt liv*. Hans Børli's liv og diktning. Oslo 1998,219-220.

⁴⁸ Peterson, Mountfort, Hollom, norsk utgave Holger Holgersen, *Europas Fugler* Første utgave 1954, norsk utgave Oslo 1967,316-317.

⁴⁹ *Samlede dikt*,238.

Og med samme nebbet synger den
i omende kvelder om våren
ei tone så rein og klar
som aftenstjerna speilt i bekken,
som ordet *aldri*, som lyset
om Kristi tornekronte panne
på en gammel ikon.
Lyset i verden,
livets fortvilte lys
spunnet av mørke.

Assosiasjonen til påsken er til stede. Jesu død førte til liv. Mørket ble vendt til lys.
Det er og mulig å tenke på skapelsen da Gud sa: Det bli lys!, så var det mørke over havdypet.
Mørke og lidelsen får ikke siste ordet.

Til slutt et dikt publisert i Glåmdalen, 24.5.1969

GUDSTJENESTE⁵⁰

Jeg sitter her i en kirke
av skogduft og dogg og dag.
Linnea ringer til messe
med lydløs klokkeslag.

Og presten har intet ansikt
og prekenen har ingen ord,
Det hellige sakramente
er angen av vårlig jord.

En løvsanger kvitrer ved redet,
en bille bestiger et strå.
Og dybt i den signede stillhet
hører jeg livshjertet slå.

Det finnes en tillit i verden,
et lys over store og små.

Børli har alltid vært opptatt av Gud. I dette diktet får vi del i hans gudstjeneste. Naturen er det sted hvor det er mulig å møte Gud. Om Børli har en panteistisk gudsforståelse er det forskjellige meninger om.⁵¹ Noen steder gir han uttrykk for at Gud er i naturen, andre steder sier han klart at det ikke er mulig for oss å fatte hvem Gud er eller å definere Gud. Det er nok for enkelt å kalle ham panteistisk. Han føler at det finnes en guddom, men han makter aldri å finne ut hvem guddommen er. Men det er i naturen man kommer nærmest han. Og vi lar Børli selv få det siste ordet:

⁵⁰ Samme,433.

⁵¹ Wærp, Henning Howlid, Tømmerhoggeren som ble modernist, I Ole Karlsen (red.) *Svarttrost-stupen så hvit av toner. Om Hans Børli sitt forfatterskap*, Oslo 1998,52-54.

Nei da, jeg skriver ikke *om* skogen
jeg er ett med skogen og naturen
som en organisk del av det hele. Dikta mine
gror villvokste opp i meg
lik gjeiterams og tiriltunge
over attgrodde åkrer
der harde, jordete hender
før høstet havre og pottiter
og annen matnyttig grøde.
Jeg er et nedlagt småbruk
i livets utkantstrøk.⁵²

NATUR I BIBELEN.

Vi har nå kommet dit at vi skal forsøke å tematisere noen av de problemstillingene vi har behandlet. Vi vil gå til Bibelen for å tydeliggjøre religiøse trekk ved Børli sin diktning sett i lys av den kristne tro. Samtidig vil Hans Børli sine tekster også tydeliggjøre bibelske problemstillinger. Gjennom Børli vil vi se trekk ved bibeltekstene og gjennom bibeltekstene vil vi kunne se Børli sine tanker tydeligere. Vi mener at når vi slik leser Børli og Bibelen sammen vil tekstene gjensidig befrukte hverandre. Resultatet kan bli at det blir klarere hva både Bibelen og Børli taler om. Dette er etter vår mening hva kontekstuell bibellesing handler om. Teologien ligger ikke vevd inn i tekstene i seg selv, men frigjøres ved lesing og ved bruken av dem.⁵³

Vi vil oppsummere og tematisere i følgende punkter:

1. Skapelse.
2. Herlighetstekster.
3. Kosmos-kaos problematikken.
4. Teofaniet.

1. SKAPELSE.

Natur som begrep finnes ikke i bibelen. Men i Det gamle testamentet blir naturen omtalt som Guds skapning.⁵⁴ Bibelen snakker aldri om naturen for seg selv. Naturen er Guds skapelse og stedet hvor Gud åpenbarer sin herlighet.

Gud skaper i bibelen ved å etablere ordenen.⁵⁵ I den andre skapelsesberetningen skaper Gud av jord, 1.Mos.2.7. og 2.19. Om mannen står det:

⁵² Gjefsen, 2.

⁵³ Kvanvig, Helge S, *Historisk Bibel og bibelsk historie. Det gamle testamentes teologi som historie og fortelling*, Kristiansand 1999,9.

⁵⁴ Henriksen 1991,26.

⁵⁵ Simkins,178.

Og Herren Gud formet mannen av jord fra marken og blåste livspust i hans nese, så mannen ble til en levende skapning. (1.Mos.2.7)

Dette kan forstås ut fra bildet om at Gud er som en pottemaker som former mennesket ut fra jordens dyp.⁵⁶

Mennesket er av jord og 1.Mos.3.19. gjør det også klart at mennesket skal bli til jord. Mennesket er jordmannen og menneskets skjebne er knyttet til jorda.⁵⁷

Mennesket er også en skapning på lik linje med resten av skapningen. Mennesket er en medskapning.⁵⁸ I den andre skapelsesberetningen er mennesket som dyrene og fuglene, ingen av dem er guddommelige.⁵⁹ Men samtidig er mennesket også som Gud. Mennesket har kunnskapen om godt og ondt. Det er forskjellig fra resten av skapningen fordi det kan skape som Jahve ved å føde nye mennesker og ved å dyrke jorda. Det kan skape kultur ut av natur. Men deres gudlighet hjelper allikevel ikke mennesket. Til slutt må det også dø, som all annen skapning.⁶⁰

Skapelsen i den første skapelsesfortellingen i 1.Mos.1.1-2.3. er ikke skapelse av intet. Gud bruker de elementer som foreligger når han skaper.⁶¹

Mennesket er skapt i Guds bilde til å råde over resten av skapningen, 1.Mos.1.26-28.

Vi får høre at mennesket er lik Gud uten at dette forklares nærmere. Det er knyttet til å råde over jorden. Som Gud skal mennesket råde over jorden. Mennesket har rett til å råde over jorden fordi det ligner på Gud.⁶² Denne retten er på ingen måte uten betingelser eller absolutt. Mennesket må forholde seg til skapelsens orden som Gud har etablert, til Guds pakt med jorda.⁶³

Human dominion is limited by order of creation. Human are part of the creation and so must conform to the created order. Specifically, dominion is the means by which human maintain this order. When human dominion is exercised according to the order of creation, it further maintains that order. Otherwise, human dominion currupts the creation, leading to its eventual collapse.....

The Priestly writer and the Yahwist presume similar basic value orientations toward nature. Ultimately, humans are part of creation, and therefore subject to the constrain and boundaries of creation..... Humans can transform creation! For the Yahwist, such activity is possible because humans have become creators like God by acquiring cultural knowledge. For the Priestly writer, humans are created in the image of God and entrusted with the task of ruling the earth. And as long as humans rule according to the order of creation, they contribute to the process of creation. Both the Priestly writer and the Yahwist root their values toward nature in the ambiguity of the human situation. Humans are part of the creation yet also exceptional in the creation.⁶⁴

⁵⁶ Simkins,179:The potter metaphor is simply an abstraction of the birth metaphor. Yahweh acts as a potter who forms the human fetus in the womb of the earth and then Yahweh acts as a midwife by delivering the human creature out of the earth.

⁵⁷ Simkins,180.

⁵⁸ Rian, Dagfinn, Mennesket og naturen i Det gamle Testamentet, red. Borgen, Peder: *Mennesket og naturen i kristendom og vitenskap*. Trondheim 1980,35.

⁵⁹ Simkins,182.

⁶⁰ Samme,193.

⁶¹ Samme,194-5.

⁶² Samme,199-201.

⁶³ Samme,201-202.

Jorden og alt som hører den til er Guds eiendom.⁶⁵ Og alt Gud gjorde i 1.Mos.1 var godt.

Sentralt hos Hans Børli er at mennesket er i slekt med **Jorda**. «Heime på jorda»⁶⁶, «Heime hos jorda»⁶⁷, «Heime hos naturen»⁶⁸. Hos Børli skal mennesket tilbake til jorda og naturen. Derfra kommer mennesket og dit skal det til slutt.⁶⁹ Samtidig er mennesket ikke bare jord uten gudslighet eller noe som bare går opp i altet. Jeget eksisterer.

Jeg satte sommersola som en smørblomst
i øverste knappehullet på busserullen min.
Jeg sveipte høstnatta kringom meg
som et svart sørgeslør.
Jeg var så liten at jeg satt som en mygg
i øyenbrynet til Gud. Jeg var så stor at
universet lyste grønt inne i mitt mørke
lik et gaupeøye i skogen om natta.⁷⁰

Mennesket som en del av naturen er et av temaene hos Børli. Han sloss med samme problemstilling som vi har sett er tilstede i skapelsesberetningen. Mennesket er av jord og vil bli til jord, men mennesket er og noe mer. Ikke nå kan menneske forstå sin tilknytning til jorden og til Gud, men kanskje engang!

2. JORDEN ER FYLT AV GUDS HERLIGHET - HERLIGHETSTEKSTER.

Vi har undersøkt alle steder i bibelen hvor ordet hellig forekommer. Ingen steder er ordet hellig knyttet til naturen. Hellig er knyttet til Gud.

Typisk er Jesaja 6.3.: Hellig, hellig, hellig er Herren Sebaot all jorden er full av hans herlighet. Et ord som derimot er knyttet til natur er ordet *kavod* - herlig. Roten kbd finnes i alle semittiske språk og betyr å være tung, billedlig talt å være viktig.⁷¹ Herrens herlighet fyller hele jorden: 4.Mos.14.21-22, Sal.57.6.9.12., Sal. 72.19., Sal..108.6. etc.

I tekstene hvor herlighet forekommer responderer selv naturen på at Guds herlighet fyller jorden:

Syng for Herren, hele jorden,
forkynn fra dag til dag
hans frelse!
Fortell blant folkeslag

⁶⁴ Samme,205-206.

⁶⁵ Salme 24.1-2.

⁶⁶ *Samlede dikt*, 149, I Myrulla på Lomtjennmyrene, Jeg ville fange en fugl 1960.

⁶⁷ Samme, 340 og 438, Heime hos jorda, Frosne Tranebær 1984 og i Glåmdalen, 28.7.1978.

⁶⁸ Samme, 326, Heime hos naturen, Dagen er et brev 1981.

⁶⁹ Samme, 97, Jorda, Ser jeg en blomme i skogen 1954.

⁷⁰ Samme, 326, Heime hos naturen, Dagen er et brev 1981.

⁷¹ *Theological Dictionary of the Old Testament*, edited by G. Johannes Botterweck, Helmer Ringgren and Heinz-Josef Fabry, Grand Rapid, Michigan 1995, Volume 7, 13.

om hans herlighet,
blant alle folk om hans under!
Ja, stor og høylovet er Herren,
mer fryktingytende
enn andre guder.
Alle folkenes guder
er ingenting verd.
Det var Herren
som skapte himmelen.
Høyhet og herlighet
er foran ham,
Det er makt og glede
på hans hellige sted.
Himmelen skal glede seg
jorden skal juble;
de skal fortelle blant folkene;
Herren er konge.
Havet og alt som er i det
skal bruse.
Marken og alt den bærer,
skal juble,
Trærne i skogen skal rope
av fryd.
De skal rope for Herren,
som kommer for å dømme jorden.
(1. Krøn. 16.23-27 og 31-33.)

I Salme 19. 2-5. når budskapet om Guds herlighet ut uten at det lyder ord eller tale. Det er ingen røst som høres, men himmelen forkynner og hvelvingen forteller.

I Salme 96.3 og 11-13. skal hvert tre i skogen rope av fryd og i Salme 98.7-9 skal elven klappe i hendene.

Tilsvarende hos Jesaja 35.2. Ødemarken skal juble og villmarken og ørkenen glede seg. I Jesaja 44.23 skal alle fjell og skog med trær bryte ut i jubel og i 55.12. skal alle trærne klappe i hendene.

En gjennomgang av alle steder i bibelen hvor hellig og herlig forekommer viser følgende: Hellig forekommer ikke knyttet til naturen, men herlig brukes i flere sammenhenger knyttet til natur som skog, fjell, elver, trær, villmark, ødemark, ørken. etc. I disse tekstene og i liknende tekster får Guds tilstedeværelse i form av herlighet naturen selv til å respondere. Dette skjer også når Herren åpenbarer seg til frelse og til dom. Når Herren kommer berøres naturen ved at den fornyes og ved at den priser Gud.⁷²

I Salme 104 får vi høre om Guds forhold til og hans omsorg for skaperverket:

Alle sammen venter på deg,
at du skal gi dem mat i rett tid.
(Sal. 104.27.)

⁷² Se Amos 9.13-15, Hosea 4.1-3, 2.18 og 21-23, Jes.2.12-17, 32.15-18, Jer.4.23-26, etc. Simkins behandler temaet utførlig, 207-251.

Dette gjelder både menneskene og dyrene. Alt skal lovsynge Herrens navn for hele naturen er skapt på hans bud. Konger og stormenn, unge menn og kvinner, men også fjell og hauger frukttrær og sedrer. Fordi Herrens herlighet er utbredt over himmel og jord.⁷³

Hans Børli spør i et dikt om du har lyttet til elvene om natten? For da taler de om andre ting, Ting som er heimløse i dagene, ting som er Aldri og ingen ord. Lytter du lenge til elvene om natta, lenge, er det til slutt som om sjelen gåtefullt minnes sin framtid.⁷⁴

I Når menneskene er gått heim spør han: Men hva tror du skogen synger siden, når *du* er gått heim?⁷⁵

Naturens tale og dens evne til å kommunisere på et språk vi ikke forstår eller vet om, er noe Børli er opptatt av. I GT er dette knyttet opp mot at naturen responderer på Gud ved å tilbe han. Naturen er ikke taus. Den kjenner igjen sin skaper og jubler mot ham. Naturen har et forhold til sin skaper som menneskene ikke kjenner til.

Liljene på marken har forstått det som menneskene har problemer med å fatte.⁷⁶ Fuglene under himmelen de har det de behøver. Men mennesket bekymrer seg for sin framtid.⁷⁷ Og selv om alt som er skapt stønner og lider under forgjengelighet til denne dag,⁷⁸ så vet det skapte at dagen da forløsningen kommer den er forestående.

Naturen er ikke taus. Den har et budskap. Den er ikke hellig. Det er bare Gud. Men naturen er et sted hvor Gud åpenbarer sin herlighet. Dette skjer på en slik måte at den vitner om Gud. Budskapet går over hele jorden. Himmel og jord lovsynger.⁷⁹

3. Naturen som kaos-kosmos, som trygg eller truende.

Er naturen et sted for trygghet, et hjem slik som Gullestad snakker om i sin undersøkelse.⁸⁰ Eller er naturen et sted hvor kaos og uforutsigbarhet råder. Naturen er naturligvis begge deler. Den er sted for tvetydighet. På samme måte som mennesket rommer både det gode og det onde rommer naturen både kaos og kosmos. Dette kommer tydelig til uttrykk i skapelsen hvor Jahve ordner og skiller lyset fra mørket. Jahve er i kamp mot kaos. Verden befinner seg i spenningen mellom det faste og trygge, og det usikre og truende. Jahves kamp mot de krefter som truer den kosmiske orden og menneskelivet pågår hele tiden. I GT er det ikke snakk om at Jahve har en statisk allmakt. Men han har makt til å beseire det onde i en konstant kamp.⁸¹

⁷³ Salme 148.1-13.

⁷⁴ *Samlede dikt*, 128, Har du lyttet til elvene om natten? Dagene 1958.

⁷⁵ Samme, 130, Når menneskene er gått heim.

⁷⁶ Børli, Hans, *Med øks og lyre. Blar av en tømmerhoggers dagbok*, Oslo 1988, 99-103.

⁷⁷ Mat. 6.25-34.

⁷⁸ Rom. 8.18-22.

⁷⁹ Salme 148.13.

⁸⁰ Gullestad, 86-88.

⁸¹ Kvanvig, 1999, 194-197 og 198.

Børli har dikt hvor han er pessimistisk på Skaperens vegne i møte med mørket og kaoset.:

SKAPEREN

Skaperen sa:
Bli lys! Og
det ble lys.
Men selv sitter han
i mørke
hos det skapte.
Lytter,
lik en blind
ved kanten av rislende åkrer

Famlende med blinde hender
over skapningens ansikt

for å kjenne seg selv,
finne seg selv.⁸²

I Jobs bok får vi møte et menneske som kjemper i mørket. Vi får ingen løsning på lidelsens problem. Men i boka gir Gud til kjenne sitt forhold til skaperverket. Han viser hvem han er i møte med tilværelsens mangfold.⁸³

Gud kan ikke låses fast til et altomfattende prinsipp. Han kan ikke bindes til en absolutt lovmessighet i tilværelsen.⁸⁴ I Jobs bok brytes gudsbilder mot hverandre. Kaoskrefter som død og mørke benektes ikke. Men de får ikke utfolde seg fritt. Gud setter en grense for dem. De kan ikke ta hele kosmos i besittelse.⁸⁵

Kaoskreftenes realitet innebærer ikke en resignert Gud. Gud viser seg som den som begrenser disse kreftene ved å skape kosmisk orden. Guds herskermakt viser seg ved at han trenger tilbake de fiendtlige makter i tilværelsen. Ordningen av kosmos får derved ikke et statisk, men et dynamisk aspekt.⁸⁶ Guds kontroll over kaos bærer preg av kamp. Han kjemper for å trenge kaos og ondskap tilbake.⁸⁷

Kaos var fra begynnelsen av på jorda. Men Gud har ikke mistet kontrollen over kaoskreftene. Han slipper dem ikke løs på menneskene. Han begrenser og ordner dem med visdom og kraft.⁸⁸

⁸² *Samlede dikt*, 205, Som rop ved elver 1969.

⁸³ Unsvåg, Hilde Halsteinli, «Men nå har jeg sett deg med egne øyne» - Et bidrag til forståelsen av gudstalen i Jobs bok, *Tidsskrift for Teologi og Kirke* 64,1993,21.

⁸⁴ Samme,22.

⁸⁵ Samme,26.

⁸⁶ Samme,28.

⁸⁷ Samme,34.

⁸⁸ Unsvåg, Hilde Halsteinli, Gudstalen i Jobs bok - monolog eller dialog? *Tidsskrift for Teologi og Kirke*,65,1994,89-92.

Har mennesket noen mulighet til å forstå og gripe hva livet dreier seg om. Børli sier at våre sannheter er flettet av løgn i motsetning til naturens. Derfor må vi ikke legge dem i vindens munn⁸⁹

I Guds svar til Job viser Gud til naturen. Naturen er ordnet av Gud slik som ved skapelsen. Her hersker kosmos og ikke kaos. Gud gir seg til kjenne i skaperverket.⁹⁰

Vi mennesker gjør det så vanskelig. Men er det slik?

DU SØKTE ETTER EN DYPERE MENING

Du søkte etter en dypere mening
bakom alt.
Du skubbet tingene til sides
og handfor golvtiljene
etter en skjult kjellerlem,
knakket i panelet og lydde
etter hemmelige rom.
Men tingene så på deg med uskylds øyne,
sa med en stemme av stumhet:
-La oss få stå på vårt sted!
La oss få være der vi er!

For det er mysteriet.⁹¹

Men så enkelt er det allikevel ikke.

Svarttrosten er tegnet på kampen mellom det gode og det onde. Lyset og mørket. Kosmos og kaos. Den er en strofe av stillhet:

EN STROFE AV STILLHET

Jeg så engang
en død svarttrost ved stien
en sotet trase
rufset av råvær og vind.
Men nebbet lyste - gult, spisst
som flammen på et alterlys.
Og jeg hørte strofen av stillhet
hard, tett, nær hjertet:
- DU skal slite din sang
ut av Solen, bror.⁹²

⁸⁹ *Samlede dikt*, 277, Vinden, Vinden ser aldri på veiviserne, 1976

⁹⁰ Unsvåg, 1993.

⁹¹ *Samlede dikt*, 311, Når kvelden står rød over Hesteknatten., 1979.

⁹² Samme, 308, fra samme.

4. Teofaniet

Teofaniet er klassisk uttrykt i 2.Mos.19.16-19 når Herren åpenbarer seg på Sinai-fjellet. Likeledes i Salme 97.1-6. Gud kommer ledsaget av naturfenomener, han kommer i storm og vind.⁹³ Naturen brukes her som et middel for Guds åpenbaring. Det har betydning at Gud bruker naturen når han åpenbarer seg:

The natural world is internally related to God and is thus capable of revealing God.⁹⁴

Naturen gies verdi ved at Gud bruker den. Men den er mer enn et middel, den er et sted hvor Gud er. Menneskene er gitt dette. De er skapt i Guds bilde (1.Mos.1.26-27) og inkarnasjonen handler om at Gud bruker menneskene for å åpenbare hvem han er. Åpenbaringen gjelder ikke bare mennesket, også naturen er et sted hvor Gud viser seg og hvor han forteller hvem han er.⁹⁵

Hans Børli har et dikt som relaterer seg til teofaniet på Sinai berg:

STEINTAVLER

Ei furu tegnet mot soloppgangen.
En hauk,
speidende, årvåken
i sin høge ensomhet.
Og lufta som en smak av ville urter-.

Ennå finnes ting
som er til å tro på,
tegn
skrevet med Guds finger.

Hver morgen
stiger Moses ned fra fjellet
med lovens tavler,
lovens to nakne steintavler.⁹⁶

Tordenvær og svarte regntunge skyer er i Salme 18 knyttet til at Herren åpenbarer seg.⁹⁷ Knyttet til disse fenomenene er vinden. Det er Guds vind som blåser i tordenværet.⁹⁸ Hans Børli har et dikt om vinden:

⁹³ Zimmerli, Walther, *Old testament theology in outline*, U. S. A. 1978, 70-71. Simkins,128-29.

⁹⁴ Simkins,130.

⁹⁵ Samme,130-131.

⁹⁶ *Samlede dikt*,425, Glåmdalen, 23.12.1958.

⁹⁷ Salme 18.7-15.

⁹⁸ Simkins,145-147.

VINDEN

Det finnes store skoger, ennå
Og mjukt gras.
Og vind i verden.

Men prøv aldri å tyde
vindens språk;
da besmitter du den bare med deg selv.
Menneskenes sannheter er flettet av løgn,
legg dem ikke i vindens munn.⁹⁹

Vinden er middel for Guds åpenbaring. Samtidig er vinden og Guds ånd nært beslektet.¹⁰⁰ Når Gud kaller Moses viser han seg i en brennende ild som slår opp fra en tornebusk, 2.Mos.3.1-5. Gud bruker skaperverket i form av en tornebusk når han åpenbarer seg for Moses.¹⁰¹ Dette betyr at Gud og hans skaperverk er knyttet til hverandre. Teofaniet er et eksempel på dette.¹⁰²

OPPSUMMERING OG FREMBLIKK.

Det er mye som tyder på at naturen er underkjent i vår kirkelige tradisjon som åpenbaringskilde. Guds herlighet er å finne i skaperverket. Den kan sees hos mennesket ved dets gudlighet, men den er også tilstede i naturen. I vår teologiske tradisjon har kirken vært redd for panteisme og for at folk skulle klare seg med gudsopplevelsen i naturen, slik at de gikk mindre i kirken. Dette har gjort kirken tilbakeholden med å fokusere på den nære forbindelse det er mellom Gud og hans skaperverk naturen. Dette er i vår sammenheng lite klokt da nordmenn som folk er sterkt knyttet opp mot naturopplevelser.

Det er meget sterke tradisjoner i Norge for et aktivt forhold til naturen. Dette gir seg utslag i stor turbevissthet og i et tradisjonelt sett sterkt miljøvernengasjement. Det er i Norge et høyt bevissthetsnivå om verdien av uberørt og tilgjengelig natur. Det er en utfordring for teologene og kirken å se dette og å forsøke og integrere det i sin teori og i sin praksis. Naturen i seg selv har egenverdi. Den er skapt av Gud. Her viser Gud hvem han er. Respekt for naturen er respekt for Gud.

I sin praksis bør ikke kirken være tilbakeholden med å gi sin tilslutning til den ærefrykt folk opplever i møte med norsk natur. Friluftsgudstjenester er det tradisjon for i Norge, men og vielser i naturen ville være naturlig i norsk kirkelig sammenheng. Skal Den norske kirke være

⁹⁹ *Samlede dikt*, 277, Vinden ser aldri på veiviserne 1976.

¹⁰⁰ Gen.1.2. Jmf. vind og ånd som har samme rot, Kvanvig, 289-291.

¹⁰¹ Simkins, 131-133.

¹⁰² Samme, 150-152.

folkekirke må den ta inn elementer fra naturen også i sine ordinære gudstjenester. Dette er i noen grad gjort lokalt som for eksempel høsttakkefest, blomsterfest og jaktmesse.¹⁰³

Vi mener at bibeltekstene må leses kontekstuellt. Dette betyr at de bare kommer til sin fulle rett når den norske sammenheng de leses i taes på alvor.¹⁰⁴

Hans Børli er i oppgaven brukt som eksempel. Det er vår mening at han berører vesentlige problemstillinger i denne sammenhengen. Jeg har forsøkt å vise at mange av de problemstillingene han er opptatt av er spørsmål som er bibelske temaer. Samtidig er han en anerkjent dikter som folk i sin alminnelighet har et forhold til.

Kirken har mye å tape på å være redd for eller tilbakeholden med å ta på alvor den utfordring naturen representerer. Om kirken tier, vil naturen selv ta til ordet. Om kirken er taus, kan allikevel Guds røst høres. Vitnesbyrdet om Guds herlighet går allikevel over hele jorden.¹⁰⁵

POSTLUDIUM.

LITT RABALDER. 1. PÅSKEDAG 1998.¹⁰⁶

Jeg stod fast da jeg skulle skrive påskepreken. Jeg har vel for store idealer om hva man bør servere menigheten 1.påskedag. Noe nytt tenkte jeg. Noe uhørt. Ferskt og doggfriskt på kirkens største høytidsdag. Men ordene uteble og pennen stoppet opp.

Så tok jeg skogen og naturen fatt for å få litt hvilerom. Kreativ lediggang eller noe i den duren. Jeg holdt meg inne i skogen. Den dype granskogen har alltid fascinert meg. Der kan jeg skjule meg fra livet, fra stormen og blesten. Den gir meg hvile.

Men utenfor den dype roen hørte jeg havet. Det stormet kuling. Regnet pisket og brottsjøene gikk hvite mot skjæret. Skal jeg våge meg ut dit, tenkte jeg. Der hvor været kjennes. Der hvor vinden biter. Der hvor bølgene slår mot land slik at alle stemmer forstummer i brølet?

Jeg gikk i mitt eget, godt pakket inn av regntøy og vindtett utstyr.

Julen er en takknemlig tid. Det er barna og barnet og mørket og lyset. Lyset som kommer til verden og lyset som kommer tilbake.

I pinsen våkner naturen. Det er Mai og nesten Juni og sommerferien står for døren. Alle er glade og tegnene er mange og fagre. Ånden manifesterer seg i livet og i luktene som dynger seg på hverandre.

¹⁰³ Blomsterfest i kirken siste søndag før skolen slutter er tradisjon i Nordby kirke i Ås. Jaktmesse er holdt i kirken søndag før elgjakten starter i kirker i Østerdalen. Høsttakkefest er tatt inn som en mulighet i gudstjenesteordningen for Den norske kirke og er vanlig mange steder. Bondevinnlaget pynter ofte kirken..

¹⁰⁴ Kvanvig 1999,særlig forordet ,9 eller hovedproblemstillingen i boka om forholdet mellom bibel og historie. Se også side 81-82 om sentrum i bibelen.

¹⁰⁵ Salme 19.2-5.

¹⁰⁶ Preken holdt i Ås kirke 12.04.1998, noen få bearbeidinger.

Men nå er det April og påske. Naturen er brutal i år. Påskeliljene utenfor hytta er begravet i snø. De kan vel neppe stå det over. Trekkfuglene som var tidligst ute kjemper for å finne mat på de fuglebrettene som ennå er i bruk. De kappes om å få plass på de bare flekkene som er spart fra den snøen som nettopp falt. Blåveisen har allerede blomstret og maurene har begynt sine gjøremål. Men nå er kulda her og frosten brer seg. Snøen ligger overalt. Vinterland i April.

Jeg var kommet gjennom leskogen, den som tar av for havet. Sjøen sto skumhvit. Et inferno av vann. Au! Der datt jeg og slo kneet mitt skikkelig. Lavet på steinen var sleipt og glatt og jeg ble våt på vottene og liggende noen sekunder lammet av smertene som jog igjennom kroppen

Det var naturligvis dumt å forsøke å utfordre aprilhavet. Selv om jeg stod trygt på land. Eller skulle det være et slags samspill mellom rabalderet og påskehøytiden dette året. Mellom natur og kultur. Et påsketeofani.

I Norge er påskehøytiden for de få. Selv om stadig flere slutter seg til feiringen i kirkene. Det er få kanskje fordi korset er et av de sentrale symboler. Et torturredskap. En dødsmaskin. Jesus en mann som skriker av smerte. Man måtte vel være litt bakvendt hvis man oppsøkte den type opplevelse frivillig. Korset det mest kristelige symbol vi har. Kristendommen er alene om dette. Korset, tyngdepunktet i vår kristne tro. Men også balansepunktet der våre liv vipper.

Jeg reiste meg opp fra den våte steinen og sto på mine bein. Ingen ting var brukket. Jeg levde. Ingen tvil om det. Havet brølte stadig.

«Jeg ønsker meg april», sier Bjørnson. «I den det gamle faller, det volder litt rabalder. Men fred er ei det beste, men at man noe vil.»

Påskebudskapet. Prekenen for første påskedag i Ås kirke. Hva skal den handle om?

Det må ikke bli for overstadig oppstemt, tenker jeg. Det må ikke gå opp med to streker under svaret. Det må ikke være i A 4.

Kristus er sannelig oppstanden. Ja visst er han det. Men påskehistorien er ingen lykkelig historie. Blodig alvor. Fornektelse. Svik. Forræderi. Død.

Disiplene var trege og ikke troende.

Det var først da de så de klærne Jesus var svøpt i at de trodde.

Og etter at de trodde gikk de hjem.

De dro ikke ut for å fortelle all verden.

Påskebudskapet er ikke det jeg vil kalle en lykkelig historie. Hvor brikkene faller på plass og alle motsetninger folder seg ut.

Jeg finner en kjepp, en stav i fjæra. Den passer og ligger godt i hånda. Den gir meg hvile slik den skal og støtter og trøster meg. Kom nå glatte steiner! Dere skal ikke få meg på kne en gang til! Men skulle det skje kan jeg alltid reise meg igjen

Nå vet jeg hva jeg vil preke om i Ås kirke første påskedag. Jeg vil preke om korset. Vi trenger en korsteologi. En kristendom hvor korset er plantet midt i vår vanlige hverdag. Korset som seierssymbol for det fantastiske. Men også korset som tegn på det grusomme og uforståelige. Tegnet på det uløste og uforløste i våre liv. Det kaotiske, det som truer med å la kaos bli det varige i våre liv.

Jeg tenker på damen på Arendal sykehjem som satt alene dag etter dag og messet for seg selv:

«Ja, mi har det så godt, mi har det så godt, mi har det så godt.....»
Jeg tenker på hvor fort ulykka rammer de som vil leve. På en far her på Ås som ligger og skal dø. Tråden vårt liv henger i er veldig tynn.

Hva er påskebudskapet? Han skal oppsluke døden for evig! Jesus står opp fra døden!

Jeg bøyer meg ned. Jeg finner en stein blant rullesteinene. Jeg tar den opp. Jeg ser på mønsteret. Jeg klemmer den i handa og kjenner på den. Jeg putter den i lomma som en skatt.

Ble dette for dystert mon tro? På festdagen. På første påskedag. Han er jo oppstanden!

Jeg er tilbake på hytta. Ilden brenner på peisen. Den varmer meg. Jeg er i ly for stormen og det ville havet. Jeg har fått orden på tankene.

Er påskehistorien en fortelling som går opp? Er det en god eller en dårlig historie? Er det en lykkelig slutt?

Kanskje er det viktigst at vi går opp i den. For det er jo så mange uløste spørsmål i påskeevangeliet. Judas for eksempel, hva med han?

Det som er viktig er at historien rommer meg og mitt liv. At den er for meg. At jeg lever og dør innenfor dens ramme.

Og det mest fantastiske er ikke at Jesus sto opp. Gud kan vel reise opp døde!

Det utrolige er at han døde, at han gikk i døden for meg. At han led som et menneske

En Gud som lar seg ramme av døden. En Gud som dør!

Peisovnen brenner og varmer

Det er deilig å være i ly, men det varer ikke lenge.

Snart må jeg ut igjen og møte naturen og verden.

Det går ikke an å sitte ved ilden for lenge av gangen. Til slutt vil kulden slå oss til jorda og vi skal tilbake dit hvor vi kom fra. Av jord er vi kommet. Til jord skal vi bli. Av jorda skal vi igjen oppstå. Det er godt å vite at en har gått føre foran.

LITTERATUR.

Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon, Bind 8, Oslo 1980.

Bibelen, Det Norske Bibelselskap, 6.opplag, Oslo 1991.

Botvar, Pål Ketil, «En ny himmel og en ny jord». Religion, politikk og holdninger til miljøvern, *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, Oslo 1996 (12),2,141-161.

Botvar, Pål Ketil, *Gud og grønne skoger. En undersøkelse av sammenhenger mellom religiøsitet og miljøvernengasjement*, Trondheim 1998.

Børli, Hans, *Med øks og lyre. Blar av en tømmerhoggers dagbok*, Oslo 1988.

Børli, Hans, *Samlede dikt*, Oslo 1995.

Børli, Hans, *Tankestreif. Fra en tømmerhoggers dagbok*, Oslo 1991.

Gullestad, Marianne, Naturen i norsk kultur. Deichmann-Sørensen, Trine og Ivar Frønes (red.), *Kulturanalyse*, Oslo 1990,82-95.

Gjefsen, Truls: «Nei, atte det kan bli nåe slikt tå ittnå, da dø!». Om Hans Børli's tvetydige forhold til barndommens «paradis» som klangbunn for hans diktning og ideologi. I Ole Karlsen(red.), *Svarttrost-strupen så hvit av toner. Om Hans Børli's forfatterskap*, Oslo 1998,26-39.

Gjefsen, Truls, *Syng liv i ditt liv! Hans Børli's liv og diktning*, 2.opplag Oslo 1998.

Henriksen, Jan-Olav, *Mennesket og naturen. Etske og religionsfilosofiske perspektiver på naturen og økokrisen*, MF-bok, Oslo 1991.

Kvanvig Helge S. Mennesket på jorda - pest eller velsignelse? I *Om alle land lå øde. Kristen gudstro i en truet verden*. Presteforeningens studiebibliotek nr.34, Den norske kirkes presteforening 1990,47-83.

Kvanvig, Helge S., *Historisk Bibel og bibelsk historie. Det gamle testamentes teologi som historie og fortelling*, Kristiansand 1999.

Peterson, Roger T., Guy Mountfort, P.A.D. Hollom, *Europas fugler*, Første utgave 1954, norsk utgave ved Holger Holgersen, Oslo 1967.

Rian, Dagfinn, Mennesket og naturen i Det gamle testamentet, i *Mennesket og naturen i kristendom og naturvitenskap*,(red.) Peder Borgen, Trondheim 1980,29-42.

Rottem, Øystein, «Tingenes ordløse egenliv» - på spor av et hovedtema i Hans Børli's lyrikk. I Ole Karlsen (red.), *Svarttrost-strupen så hvit av toner. Om Hans Børli sitt forfatterskap*, Oslo 1998,69-91.

Røsbak, Ove, «Min egen grovgjorte virkelighet», I Ole Karlsen (red.), *Svarttrost-strupen så hvit av toner. Om Hans Børli's forfatterskap*, Oslo 1998,13-25.

Simkins, Ronald A. *Nature in the Worldview of Ancient Israel. Creator & Creation*, Peabody, Massachusetts 1994.

Theological Dictionary of the Old Testament, edited by G. Johannes Botterweck, Helmer Ringgren and Heinz-Josef Fabry, Grand Rapids, Michigan 1995, Volume 7,13-39.

Unsvåg, Hilde Halsteinli,«Men nå har jeg sett deg med egne øyne.» - Et bidrag til forståelsen av gudstalen i Jobs bok, *Tidsskrift for Teologi og Kirke* 64,1993,21-37.

Unsvåg, Hilde Halsteinli, Gudstalen i Jobs bok- monolog eller dialog, *Tidsskrift for Teologi og Kirke* 65,1994,81-95.

Vestheim, Geir, Naturfilosofi og samfunnskritikk i Hans Børli's lyrikk I *Lyriker med kvast og kvaе. Festskrift til Hans Børli på 70-årsdagen*, Eidsskog 8. desember 1988,100-130.

Wærp, Henning Howlid, *Natur og landskap hos Andreas Munch, Vilhelm Krag og Hans Børli*, Oslo 1997.

Wærp, Henning Howlid, Tømmerhoggeren som ble modernist, I Ole Karlsen (red.), *Svarttrost-stupen så hvit av toner. Om Hans Børli's forfatterskap*, Oslo 1998,43-68.

Webster's New Collegiate Dictionary, Springfield, Massachusetts 1980.

White, Lynn, «Den økologiske krisens historiske røtter», *Naturen* 1971, 95-77-79..
Oversettelse av «The Historical Roots of Our Ecological Crisis», *Science* vol. 155
no.3767,1204-1207.

Witoszek, Nina, *Fra Edda til økofilosofi. Norske naturmytologier*, Oslo 1998.

Zimmerli, Walther, *Old Testament Theology in Outline*, Atlanta 1978.
